https://doi.org/10.65295/SZF.2026.2-8

TOLDI ANDREA[1]

„Felnézek azokra, akik ki mernek állni másokért” – A jó, aktív és demokratikus állampolgársághoz szükséges attitűdök és motivációk

“I admire those who have the courage to stand up for others” – Attitudes and motivations necessary for good, active and democratic citizenship

Absztrakt:

Minden demokratikus rendszer alapja, hogy állampolgárai felelősen vegyenek részt a közélet formálásában és a döntéshozatalban. A mai fiatalokból válnak a jövő vezetői, ezért elengedhetetlen, hogy már fiatalkorban elsajátítsák azt a tudást, amelyre épülve kialakulnak azok az attitűdök, az az értékrendszer, amely segítségével aktív, a közösség iránt felelősséget vállaló jó állampolgárokká, a demokratikus értékeket és elveket tiszteletben tartó demokratikus állampolgárokká váljanak. Egy magyarországi megyeszékhely középiskolásai körében zajlott kutatás arra kereste a választ, hogy a fiatalok szerint milyen szerepe van az attitűdöknek, és milyen motivációk szükségesek ahhoz, hogy a fiatalok aktív közéleti szereplőként segítsék a demokratikus folyamatokat. A kutatás célja a középiskolások demokráciához és állampolgári elköteleződéshez való viszonyulásának összehasonlítása az általuk megfogalmazott valós részvételi hajlandósággal. A középiskolások véleményének felmérése kérdőíves kutatással és fókuszcsoportos interjúkkal készült. A kutatásban részt vevő fiatalok szerint a közösségi életben való részvétel legerősebb hajtóereje a közösséghez tartozás.

Kulcsszavak: állampolgári ismeretek, aktív állampolgárság, attitűd, motiváció

1 Ügyvivő szakértő, nyelvtanár, külföldi hallgatók nemzetközi koordinátora, PhD-hallgató, Debreceni Egyetem Egészségtudományi Kar; ORCID: 0000-0001-7154-4441; e-mail: toldine.andrea@etk.unideb.hu

Abstract

Democratic systems are based on their citizens' responsible participation in shaping public life and decision-making. Today's young people will become the leaders of the future, therefore, acquiring the knowledge and the skills necessary for becoming active, good and democratic citizens is a fundamental expectation of them. A study conducted among secondary school students in a Hungarian county seat sought to answer the question of what role attitudes play in young people's opinion and what motivations are necessary for young people to help democratic processes as active public actors. The aim of the research was to compare secondary school students' attitudes towards democracy and civic engagement with their actual willingness to participate. The opinion of secondary school students was assessed through questionnaire research and focus group interviews. According to the young people participating in the research, belonging to a community is the strongest driving force for participation in community life.

Keywords: civic knowledge, active citizenship, attitude, motivation

Bevezetés

A közéletben való részvétel, az egy cél érdekében való összefogás, egymás támogatása erősíti a közösséghez tartozás érzését, segíti a társadalmi tőke építését. A közéleti aktivitás hozzájárul, hogy a különböző társadalmi csoportok hangja eljusson a döntéshozókhoz, lehetőséget ad arra, hogy az emberek kifejezzék akaratukat, és a társadalmi problémák megoldására adott kritikák, javaslatok megfogalmazásával hozzájáruljanak egy élhetőbb társadalom létrejöttéhez. Ahhoz, hogy a fiatalok aktívan tudjanak részt venni a közéletben, elengedhetetlen, hogy elsajátítsák a konfliktuskezelés, a problémamegoldás különböző módjait, és tisztában legyenek a politikai folyamatokkal, értsék és átlássák az összefüggéseket, kulturáltan, érvekre alapozva tudjanak vitázni. A fiatalok közéleti aktivitásának egyik alapvető feltétele az, hogy az oktatás felkészítse őket a társadalmi szerepvállalásra. Az iskola elsődleges feladata a tudás átadása és az ott tanulók számára a megfelelő ismeretek megszerzésének biztosítása, azonban ez nemcsak az alapvető tantárgyi tudás elsajátítását jelenti, hanem a kritikai gondolkodás, a problémamegoldó képesség és az önálló tanulás fejlesztését is. Az iskola feladataihoz tartozik a fiatalok személyiségének formálása, értékrendjük kialakítása, a demokratikus gondolkodásmód és a közösségért érzett felelősségvállalás kialakulásának elősegítése. Az iskola rej-

tett tantervén keresztül szinte észrevétlenül közvetíti a demokrácia alapvető értékeit, az együttműködés, a tolerancia, az empátia és a kölcsönös tisztelet fontosságát. Így válik az iskola nemcsak a tudás forrásává, hanem a demokratikus társadalom fennmaradását biztosító attitűdök és viselkedésminták elsajátításának színterévé is.[2] Mindezek mellett elengedhetetlen az oktatás szabadságának megőrzése, ezért biztosítani kell, hogy semmilyen politikai vagy vallási eszme ne határozza meg kizárólagosan az oktatáspolitikát.[3]

Jelen tanulmány egy, a 2023/24-es tanévben nyíregyházi középiskolások körében zajlott felmérés eredményeit mutatja be. A kutatás arra kereste a választ, fontosnak tartják-e a fiatalok az állampolgári nevelést, mit gondolnak a közéleti aktivitásról, kit tekintenek jó állampolgárnak, mi a véleményük a demokráciáról, milyen szerepe van az attitűdöknek, és milyen motivációk szükségesek ahhoz, hogy a fiatalok aktív közéleti szereplőként segítsék a demokratikus folyamatokat.

A tanulmányban megjelenő fogalmak meghatározása

A demokratikus társadalmak működésének megértéséhez tisztázni kell a politika, a közélet és a közügy fogalmait.

A politika *(politics)* az a folyamat, amelynek során egy közösség tagjai a közös ügyekről döntéseket hoznak, valamint megszerzik, gyakorolják és befolyásolják a hatalmat a társadalom irányítása érdekében.[4]

A közélet a társadalom nyilvános szférája, a politika gyakorlásának színtere, azaz egy közösség politikai és társadalmi életének összessége, amely magában foglalja az állampolgárok nyilvános ügyekben való részvételét, a közös döntéshozatal folyamatait, valamint a közösségi problémák megvitatását és kezelését. A közéleti részvétel magában foglalhatja a választásokon való részvételt, a civil szervezetekben végzett

2 Winthrop 2020.
3 Jakab 2020.
4 Merriam-Webster 1980, 883.

tevékenységet, az önkéntességet vagy a közösségi problémák megoldásában való közreműködést.[5]

A közügy olyan társadalmi jelentőségű kérdés vagy probléma, amely a közösség egészét vagy annak jelentős részét érinti, és amelynek megvitatása, szabályozása vagy megoldása közös döntéshozatalt igényel. Idetartozhatnak például az oktatással, az egészségüggyel, a környezetvédelemmel vagy a helyi fejlesztésekkel kapcsolatos kérdések.[6]

A közéleti szerepvállalás az állampolgárok részvétele a közösséget érintő nyilvános ügyek megvitatásában, alakításában és a demokratikus döntéshozatali folyamatokban,[7] míg a közösségi szerepvállalás az egyén aktív részvétele egy közösség életében annak fejlesztése, támogatása vagy problémáinak megoldása érdekében.[8] A közösségi szerepvállalás jellemzően helyi szinten valósul meg, és nem feltétlenül kapcsolódik politikai folyamatokhoz. Az önkéntes munka, a civil szervezetekben való részvétel, vagy a jótékonysági tevékenységek sorolhatók ide.

A közügyek megvitatása és alakítása a demokratikus társadalmakban nem kizárólag a politikai intézmények feladata, hanem az állampolgárok aktív részvételét is feltételezi.

Hoskins értelmezése szerint az aktív állampolgárság nem más, mint „részvétel a civil társadalomban, a közösségi és/vagy politikai életben, amely kölcsönös tisztelettel és erőszakmentességgel jellemezhető, és összhangban áll az emberi jogokkal és a demokráciával".[9]

A „jó állampolgár" fogalmának meghatározása történeti és társadalmi kontextusonként eltérő lehet. A jó állampolgárság olyan magatartás- és értékrendszer, amelynek keretében az egyén tiszteletben tartja a társadalmi normákat és mások jogait, aktívan részt vesz a közösségi és demokratikus folyamatokban, valamint személyes felelősséget vállal a közjó előmozdításáért.[10]

A demokratikus állampolgárság a demokratikus társadalmak fenntartható működésének egyik alapfeltétele: azon ismeretek, készségek, attitűdök és részvételi formák összességét jelenti, amelyek lehetővé

5 Heywood 2024; Barret–Brunton-Smith 2014.
6 Heywood 2024.
7 Barret–Brunton-Smith 2014; Council of the European Union 2018.
8 Putnam 2000.
9 Hoskins et al. 2009, 462. Gáti 2010, 8.
10 Villalobos-Morel-Treviño 2021.

teszik az állampolgárok számára, hogy aktívan és felelősen vegyenek részt a demokratikus társadalom működésében, miközben tiszteletben tartják az emberi jogokat, a pluralizmust és a jogállamiság elveit.[11]

Módszer és minta

A vizsgálat a kvantitatív adatgyűjtési eszközök mellett kvalitatív megközelítést is alkalmazott annak érdekében, hogy átfogóbb és mélyebb képet adjon a középiskolások motivációiról, közéleti aktivitásáról és demokráciáról alkotott elképzeléseiről. A kérdőíves kutatás számszerűsíthető eredményeit fókuszcsoportos interjúk egészítették ki, amelyek lehetőséget teremtettek a diákok véleményének, tapasztalatainak és attitűdjeinek részletesebb feltárására. A fókuszcsoportos interjúk kérdései egységes vezérfonal mentén épültek fel, így biztosítva az összehasonlíthatóságot és az adatok koherens értelmezését. A kevert módszertan alkalmazása elősegítette, hogy a kutatás ne csupán statisztikai összefüggéseket tárjon fel, hanem a számok mögött meghúzódó indokokat, érzelmeket és véleményeket is feltérképezze.

A kérdőíves kutatás 372 diákot ért el. A minta nem reprezentatív, mert a fenntartók elzárkózása miatt a mintavételhez való hozzáférésnek komoly limitációi voltak, amelynek eredményeként a mintavétel csak a város korlátozott számú középiskolájában tudott megvalósulni. A kérdőíves felmérésben két egyházi gimnázium 9. és 12. osztályos diákjai vettek részt, egy alternatív oktatási intézményből pedig minden ott tanuló középiskolás kitöltötte a kérdőívet. A kapott 372 fő válaszadó közül 144 (38 százalék) fiú és 228 lány (61 százalék) volt. A korosztályi megoszlás 15 és 19 év között volt. A négy fókuszcsoportos interjú a közéletben aktív diákokkal készült, az interjúkban a városi Diákpolgármesteri Iroda tagjai (10), középiskolai diákönkormányzati tagok (8), a Rotary középiskolás szervezetében, az Interactban részt vevő diákok (6) és aktív középiskolások egy baráti csoportja (4), összesen 28 fő vett részt. A fókuszcsoportos interjú három tematikus egységet ölelt fel: (1) a fiatalok csatlakozási motivációi és hosszabb távú elköteleződésének okai, (2) közéleti aktivitás és demokráciakép, (3) városuk helyzetének,

11 Schnaudt et al. 2024.

élhetőségének értékelése SWOT-analízis segítségével. Az interjú középső, közéleti aktivitásra és a demokráciaképre irányuló része a kérdőíves adatfelvétel releváns kérdéseire épült.

A kutatás erősségének számít, hogy mivel a fókuszcsoportok a közéletben aktív középiskolásokból alakultak, ezért ezzel más aspektusból is meg tudtuk vizsgálni a korosztály közéleti aktivitással, demokráciával kapcsolatos véleményét, elvárásait, illetve az eredmények megvilágítottak néhány motivációs tényezőt, amelyek segíthetnek aktivizálni a fiatalokat.

Elméleti keretek

Az aktív állampolgárságot az Európai Unió a felelősségvállalás és a közösségi, társadalmi életben való részvétel kontextusában határozza meg, a társadalmi-gazdasági, jogi és politikai struktúrák megértésén alapulva.[12] Az állampolgári kompetencia magában foglalja a felelős állampolgári magatartást és a társadalmi életben való teljes körű részvételt.[13]

Az aktív állampolgárrá válás hosszú folyamat, amely a szocializáció során a család, az iskola, a kortárscsoportok, a különböző civil szervezetek és a média hatására folyamatosan formálódik. A fiatalkor ebben a folyamatban kiemelt jelentőséggel bír, mivel ekkor alakulnak ki azok az attitűdök és viselkedési minták, amelyek meghatározzák a fiatalok viszonyát ahhoz a világhoz, ahhoz a politikai rendszerhez, amelyben élnek és felnőnek. Ennek a folyamatnak az egyik eszköze az állampolgári nevelés: „Az állampolgári nevelés az állampolgári kompetenciák – attitűdök és készségek és tudás – fejlesztésére irányuló tevékenység, amelynek célja, hogy elősegítse és formálja az állampolgári aktivitást."[14] Az állampolgári nevelés egyik legfontosabb feladata a demokratikus kultúra fejlesztése, a diákok felkészítése a közéleti részvételre, együttműködésre a közösség céljainak elérése érdekében. Az állampolgári nevelés támogatja a tanulókat abban, hogy aktív, tájékozott és felelős

12 Bacian–Huemer 2023.
13 Council of the European Union 2018.
14 Scorza 2011 232; Holle–Ványi 2022, 10.

állampolgárokká váljanak, akik hajlandók és képesek felelősséget vállalni önmagukért és közösségeikért helyi, regionális, nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt.[15]

Az állampolgárság magában foglal aktív és passzív elemeket. A passzív elemek az attitűdök, amelyek cselekvéssé vagy viselkedéssé alakulhatnak. Az aktív állampolgár nem követi passzívan a társadalmi szabályokat és előírásokat, hanem tudatosan vesz részt a közösség életében, véleményt formál, és döntéseivel hozzájárul a közösség működéséhez. Az aktív állampolgárság lényege a felelősségvállalás, amely magában foglalja a jogok és kötelességek ismeretét és tudatos gyakorlását, amely azt eredményezi, hogy az aktív állampolgár tisztában van tettei következményeivel, és vállalja azokért a felelősséget mind egyéni, mind közösségi szinten. Az aktív állampolgár demokratikus értékrendet képvisel: elfogadja és tiszteletben tartja a demokrácia olyan alapvető elveit, mint az emberi jogok védelme, a jogegyenlőség, a tolerancia és a pluralizmus. Magától értetődőnek érzi, hogy részt vesz a döntéshozatali folyamatokban, amivel nemcsak saját érdekeit képviseli, hanem hozzájárul a demokratikus társadalom stabilitásához és fejlődéséhez is.[16] A tájékozott állampolgárok tudják követni, megérteni és kritikusan értékelni a politikai, gazdasági és társadalmi folyamatokat, ezáltal megalapozott döntéseket tudnak hozni a közélet kérdéseiben.

Az állampolgári szocializáció folyamatában az iskola nemcsak tudást ad át, hanem alakítja az értékeket, készségeket és az attitűdöket is. Ehrlich[17] szerint a polgári elkötelezettség/közéleti aktivitás azt jelenti, hogy „meglévő tudásunkhoz, készségeinkhez olyan értékeket rendelünk hozzá, amely motiválja cselekedeteinket annak érdekében, hogy változást hozzunk a közösség életébe, és ezzel előmozdítsuk a közösség életminőségét mind politikai, mind nem politikai folyamatokon keresztül”.[18] Tehát kell tudás, amit iskolai keretek között lehet elsajátítani, és kellenek készségek is. Campbell arra keresi a választ, hogyan járulhat hozzá az oktatás a fiatalok közéleti szerepvállalásához. Nem elég csupán elméleti tudást adni az állampolgári jogokról és kötelességekről, az

15 Eurydice 2017, 9.
16 Gáti 2010.
17 Ehrlich 2000, vi.
18 Ehrlich 2000, vi.

állampolgári ismereteket nem szabad pusztán az ismeretek átadására szűkíteni, az iskolának teret kell biztosítani a részvétel gyakorlására, vitákra, közös döntéshozatalra, hogy élményeken keresztül tapasztalják meg az aktív közösségi szerepvállalást. Az ilyen tapasztalatok erősítik a fiatalok hitét abban, hogy véleményüket és cselekedeteiket figyelembe veszik.[19]

Wesheimer és Kahne szerint a demokratikus iskola célja olyan állampolgárok nevelése, akik személyes felelősségvállalásuk és aktív társadalmi részvételük révén képesek tudatosan alakítani közösségük életét.[20] Ez azt jelenti, hogy a felelős állampolgár nem passzív alanya az állami döntéshozatalnak, hanem tudatosan vállal szerepet a közéletben, és saját, illetve közössége érdekeinek képviseletével hozzájárul a demokrácia működéséhez.

Az általános műveltség tudást, gondolkodási képességet és értelmi önállóságot biztosít, az állampolgári nevelés pedig ezekre építve azokat az értékeket és kompetenciákat alakítja ki, amelyek együttesen szükségesek ahhoz, hogy az egyén képes legyen felelősen élni szabadságával. Dewey szerint az oktatás célja nem az ismeretek felhalmozása, hanem a gondolkodás fejlesztése, amely lehetővé teszi, hogy az egyén önállóan tudjon ítéletet alkotni.[21]

Állampolgárság és attitűdök

Az Európai Bizottság az aktív állampolgárságot a demokratikus értékek, az emberi jogok és a közjó iránti elkötelezettség alapján a közösség és a társadalom életében való tudatos és felelős részvételként határozza meg.[22] A már idézett ehrlichi megfogalmazás szerint ahhoz, hogy valaki aktív állampolgár legyen, nemcsak tudás, készségek és értékek kellenek, hanem motiváció is annak érdekében, hogy pozitív változást akarjunk elérni a közösség érdekében.

19 Campbell 2019.
20 Westheimer-Kahne 2004.
21 Dewey 1916.
22 Commission/EACEA/Eurydice 2017.

Ballard[23] a fiatalok társadalmi és közéleti részvételének motivációs hátterét vizsgálta. Kutatásai alapján négy kategóriába sorolta a részvétel motivációit. A „segítő identitás” esetében a fiatalok leginkább konkrét ügyek mentén, belső meggyőződésből vállalnak közösségi tevékenységet, amely szorosan kapcsolódik értékrendjükhöz és önazonosságukhoz. Az „instrumentális motiváció” azon fiatalokra jellemző, akik számára a közéleti aktivitás inkább eszközként szolgál valamilyen egyéni cél, például tapasztalatszerzés, karrierépítés vagy tanulmányi előnyök eléréséhez. A „személyes ügy” kategóriába sorolhatók azok a fiatalok, akik közéleti szerepvállalását számukra kiemelt jelentőségű társadalmi probléma iránti elköteleződés motiválja. Azok részvétele, akikre a „gyenge motiváció” jellemző, alkalomszerűen, meghívás, kérés vagy felkérés hatására vesznek részt a közösség életében.[24]

A demokratikus társadalmakban az állampolgári nevelés támogatja a tanulókat abban, hogy aktív, tájékozott és felelősségteljes állampolgárokká váljanak, akik képesek és hajlandóak felelősséget vállalni önmagukért és közösségeikért helyi, regionális, nemzeti és nemzetközi szinten.[25]

Price-Mitchell kutatásai szerint abban, hogy a fiatalok hosszú távon is aktív, felelős állampolgárokká váljanak, belső, személyes fejlődési folyamatok is szerepet játszanak. Az empátia mellett kiemeli azt is, mennyire fontos, hogy a fiatal érezze, hogy értékes, amit tesz, és higgyen abban, hogy képes változást elérni a közösségében. Ezáltal a közéleti szerepvállalás az identitás szerves részévé válik.[26] Campbell is azon a véleményen van, hogy az attitűdök, a bizalom, a felelősségérzet és a közösséghez való tartozás teszi lehetővé, hogy a diákok ne csak passzív befogadói legyenek a közéleti információknak, hanem aktív, tudatos résztvevői is.[27] A fiatalok politikai és közéleti attitűdjei elsősorban szocializációs folyamatok során alakulnak ki. A család, az iskola, a kortárscsoportok értékrendje és természetesen a média is hatást gyakorol,

23 Ballard 2014.
24 Uo.
25 Bacian–Huemer 2023.
26 Price–Mitchell 2015.
27 Campbell 2019.

befolyásolja, milyen értékek mentén gondolkodnak a fiatalok a társadalomról, hogyan értelmezik a közéletet.[28]

Azt, hogy a fiatalok milyen mértékben vesznek részt a közéletben, motiválják a szocializáció során magukévá tett értékek, meghatározzák az attitűdök és a megtapasztalt élmények. Az értékek mélyen beágyazódott erkölcsi meggyőződések, amelyek kijelölik az egyéni célokat. Az attitűdök konkrétabbak, jobban behatároltak. Attitűdök határozzák meg például, hogy viszonyulnak a fiatalok az iskolához, a társadalomhoz, a politikához vagy a közösség kérdéseihez. Az attitűdök megjelenhetnek gondolati, érzelmi és viselkedési szinten.[29]

Az, hogy a fiatal generáció részt akar-e venni, és ha igen, milyen mértékben vesz részt a közéletben, attól függ, milyen élményeket és mintákat kap a szocializáció során, és mennyire érzi magát képesnek befolyásolni a közösségi folyamatokat. Az állampolgári nevelés a közös értékek megteremtéséről, valamint bizonyos viselkedés- és attitűdformák elősegítéséről szól.[30]

Az iskolai keretek között folyó állampolgári nevelés célja hagyományosan a „jó állampolgár" formálása: olyan egyéné, aki ismeri az állami intézmények működését, tisztában van jogaival és kötelességeivel, valamint képes a társadalmi normákhoz igazodva felelősségteljesen részt venni a közösségi életben.[31] A 21. század társadalmi, politikai és technológiai átalakulásai új kihívásokat állítottak az állampolgári nevelés elé. A globalizáció kitágította az állampolgárság fogalmát, a nemzetközi együttműködések szükségessé tették a globális állampolgári nevelés megjelenését, amely az empátiára, a kulturális sokszínűség elfogadására és a fenntarthatóságra épít.[32] Az információs környezet átalakulása miatt egyre hangsúlyosabbá válik a kritikai gondolkodásra és a médiatudatosságra való nevelés. A hagyományos állampolgári ismeretek mellett ma már a részvételi, interkulturális és digitális kompetenciák is kiemelt szerepet kapnak.

28 Niemi-Hepburn 1995.
29 Allport 1935.
30 Bacian–Huemer 2023.
31 Kerr 2008.
32 UNESCO 2015.

Az Európa Tanács[33] (Council of Europe 2016) által megfogalmazott *Reference Framework of Competences for Democratic Culture* szerint a demokratikus állampolgárság nem csupán ismeretek, hanem attitűdök, értékek és készségek összessége. A kritikai gondolkodás, a véleménykülönbségek kezelése, az együttműködés és kommunikáció, valamint az aktív részvétel különböző szintjeinek fejlesztése a demokratikus társadalmak fenntarthatóságának záloga, mivel a fiatalok így nemcsak passzív megfigyelői, hanem alakítói is lehetnek a közéletnek.[34]

Az állampolgári nevelés tartalmi expanziója mellett módszertana is jelentős változáson ment keresztül. Az ismeretátadásra épülő frontális oktatás egyre inkább háttérbe szorul a projektmunkát, a tanulói aktivitást, az élményszerű tapasztalatszerzést preferáló módszerekkel szemben. A vita és érvelés, a projektmódszer, a szerepjátékok, a részvétel megtapasztalása nemcsak a kognitív tudást, hanem az érzelmi és szociális tanulást is támogatják.[35]

Korunk iskolai állampolgári nevelésének célja olyan kritikusan gondolkodó, együttműködő és felelős állampolgár formálása, aki képes eligazodni a globalizált és digitális világ kihívásai között. A hangsúly eltolódása a tudásról a részvételre a fiatalok minél változatosabb közéleti aktivitásokba való bevonását célozza meg, azonban ez a képzési intézmények számára is kihívást jelent, hiszen 21. századi elvárásokra felkészített pedagógusok képzését és innovatív módszertani eszközök alkalmazását követeli meg.

Schugurensky és Myers[36] az állampolgári nevelés konzervatív és progresszív irányzatát különböztetik meg.

A konzervatív irányzat céljai közé tartozik a nemzethez való hűség erősítése, a tekintélynek való engedelmesség, ezért az állampolgári nevelésnek el kell fogadnia a meglévő társadalmi struktúrákat, fejlesztenie kell az erkölcsi jellemet, és biztosítania kell a társadalmi kohéziót. A konzervatív felfogás szerint a „jó állampolgár” jó termelő, jó fogyasztó és jó hazafi.

33 Council of Europe 2016.
34 Hoskins–Mascherini 2009.
35 Westheimer–Kahne 2004.
36 Schugurensky–Myers 2003.

A progresszív irányzat céljai közé tartozik a kozmopolitizmus, a kritikai gondolkodás, a politikai részvétel, valamint a kulturális sokszínűség iránti tisztelet és megértés fejlesztése. Az állampolgári nevelésnek közéletileg aktív, tájékozott, kritikus állampolgárokat kell nevelnie. A progresszív szemlélet szerint a „jó állampolgár" együttérző, politikailag elkötelezett, törődik a társadalmi igazságossággal és a környezettel, toleráns másokkal szemben, hajlandó és képes párbeszédre, valamint aktívan vesz részt a közéletben.[37]

Schugurensky és Myers hét pontban foglalták össze javaslataikat a 21. század állampolgári nevelésére:

(1) Meglátásuk szerint az állampolgári nevelésnek olyan jól tájékozott polgárokat kell nevelnie, akik egyben gondoskodóak, felelősségteljesek és elkötelezettek, valamint kritikai gondolkodási készségekkel rendelkeznek.

(2) Az állampolgári nevelés céljai között kell szerepelnie a globális tudatosságra való felkészítésnek.

(3) A szerzők kiemelik a „rejtett tanterv" szerepét is, azaz a rituálék, szabályozások és informális interakciók politikai szocializáció során kifejtett hatását. Ennek alapján érvelnek amellett, hogy az állampolgári nevelésnek elő kellene segítenie a meglévő multikulturális alapokra épülő interkulturális társadalmak kialakítását.

(4) A demokráciát és a befogadást nemcsak a nyilvános tereken kell hirdetni, ezeknek a családokban és az iskolában kell beépülniük a mindennapok gondolkodásába.

(5) Az állampolgári nevelés során a konfliktuskezelési kompetenciák, erőszakmentes kommunikáció elsajátításával, egymásra figyeléssel lehet elfogadó társadalmat építeni.

(6) A demokráciát nemcsak tanítani kell, hanem mindennapos szinten meg kell tapasztalni, és gyakorolni is kell mind iskolai, mind pedig iskolán kívüli helyszíneken is.

(7) A „konstitucionális állampolgárságról" a kritikai pedagógiára való elmozdulás szellemében a tantervnek a formális és a valós demokráciák közötti különbségek kritikai elemzését is tartalmaznia kell.[38]

37 Uo.

38 Schugurensky–Myers 2003.

A kutatás állampolgári és demokráciaképre fókuszáló eredményei

A kérdőív két fő területet fedett le: A közéleti blokk a fiatalok közélethez kapcsolódó értékeit, véleményét térképezte fel, a demokráciablokk pedig a középiskolások demokráciával kapcsolatos percepcióit mérte fel.

A közélethez kapcsolódó egyik kérdés arra irányult, hogy a fiatalok megítélése szerint a hat felsorolt területből melyek azok, amelyek nagyobb hangsúlyt igényelnének az iskolai oktatásban. A felsorolt területek a következők voltak: állampolgári nevelés, vallási kérdések, gazdasági-pénzügyi ismeretek, politikai problémák, erkölcsi kérdések, etnikai problémák.

1.táblázat: Mivel kellene többet foglalkozni az iskolában? (A kérdőíves válaszok százalékban, a fókuszcsoportos interjúk sorrendbe állított eredménye)

	Kérdőív		Fókuszcsoportos interjú sorrend
Gazdasági-pénzügyi ismeretek	84%	Gazdasági-pénzügyi ismeretek	1
Politikai problémák	68%	Állampolgári nevelés	2
Etnikai problémák	59%	Politikai problémák	3
Állampolgári nevelés	54%	Erkölcsi kérdések	4
Erkölcsi kérdések	48%	Etnikai problémák	4
Vallási kérdések	22%	Vallási kérdések	5

Forrás: Középiskolások közéleti aktivitása és demokráciaképe 2023, saját szerkesztés

Az 1. táblázat eredményeiből látszik, hogy a kérdőíves felmérés és a fókuszcsoportok tagjainak véleménye sok esetben hasonló, de bizonyos pontokon eltérést is mutat. Mind a kérdőív eredményei, mind pedig a fókuszcsoportos interjúk egyöntetűen a gazdasági-pénzügyi ismeretek fontosságát emelik ki. Ez érthető, hiszen korunkban áthatják, befolyásolják az egyének mindennapi döntéseit a gazdasági és pénzügyi tényezők. A pénzügyi nevelés segíti a mindennapi életben szükséges gyakorlati kompetenciák kialakulását, segít a társadalmi és gazdasági folyamatok megértésében, továbbá elősegíti a gazdasági tudatosságot, a felelős döntéshozatalt.

A kérdőíves felmérésben részt vevő fiatalok az állampolgári ismeretek oktatását csak a negyedik helyre tették a politikai és az etnikai problémák után, míg a fókuszcsoportoknál a második helyre került, megelőzve a politikai problémákat. Hogy miért fontos a politika a fiatalok számára? Ahogy a különböző fókuszcsoportok tagjai fogalmaztak: „Benne élünk a politikában és a közéletben. Nem lehet, hogy ne tudjunk többet róluk." „Azt mondják [a középiskolások], hogy nem érdekli őket a politika. De hát politika minden! Az is, hogy mennyibe kerül a kenyér, hogy milyenek az utak, hogy járnak-e a buszok, hogy működik-e a vasút, az oktatás, az egészségügy. Ha nem érdekli őket, hogy várnak változást?"

A középiskolások az interjúk során bár kiemelték az állampolgári ismeretek fontosságát, a tanítás módszerét kritikával illették: „Nem elég csak a tényeket megtanulni. Azzal, hogy elolvasom, bemagolom a tényeket, nem leszek aktív állampolgár. Sőt, talán még a kedvem is elmegy tőle. Gyakorolni kell. Kipróbálni, és megérezni, hogy sikerül valamit elintézni." Az élményalapú tanulási folyamat elősegíti az aktív állampolgársághoz szükséges attitűdök, különösen a felelősségvállalás, a közösségi elköteleződés és a szolidaritás kialakulását, valamint erősíti a fiatalok azon kompetenciáit, amelyek lehetővé teszik számukra, hogy későbbi életük során tudatosan, reflektált módon és felelősen vegyenek részt a társadalmi és közéleti folyamatokban. Az aktív állampolgárság egyik gyakorlóterepe a diákönkormányzat. „Itt tanultam meg, hogy kell felnőttekkel kommunikálni. Megtanultunk leveleket írni, hogy kell szervezni. Ez bátorságot és gyakorlatot ad. Sokat fogunk ebből profitálni a felnőtt életünkben."

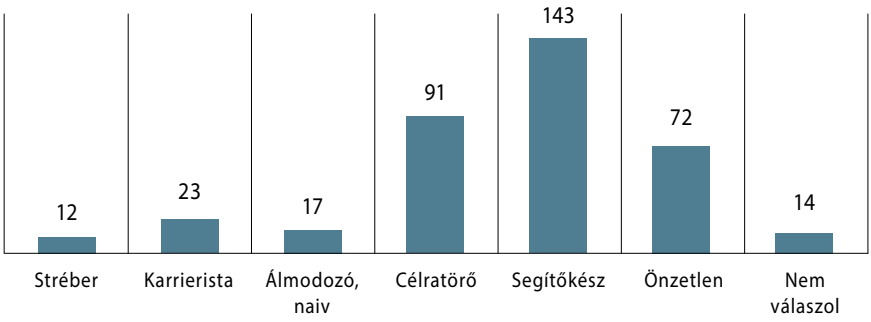
Az állampolgári ismeretek oktatásának céljai között szerepel, hogy a fiatalok kritikai gondolkodást, kommunikációs készségeket, együttműködési képességet, konfliktuskezelési módszereket, döntéshozatali készségeket sajátítsanak el. A fókuszcsoport részvevői kiemelték, miért lenne fontos az oktatás során nagyobb hangsúlyt helyezni a vitakultúra és az érdekérvényesítés lépéseinek elsajátítására: „Hogy ne az győzzön, aki hangosabb." „Az volt a legnehezebb, hogy kiálljak, és értelmesen elmondjam, mit szeretnék. Erre kellene sokkal hamarabb felkészíteni."

A középiskolások véleményének feltérképezése azokról a személyekről, akik aktívan részt vesznek közösségük életében lehetőséget nyújt

annak vizsgálatára, milyen értékeket tartanak követendőnek és milyen magatartásformákat tekintenek példamutatónak. Amennyiben a fiatalok pozitívan nyilatkoznak azokról a személyekről, akik aktívan tevékenykednek saját közösségük javára, az arra enged következtetni, hogy a szolidaritás, a felelősségvállalás, valamint a közösség iránti elköteleződés olyan értékként jelenik meg számukra, amely normatív szinten is meghatározó jelentőséggel bír. Az ilyen jellegű értékpreferenciák arra utalnak, hogy a fiatalok képesek pozitív módon értékelni azokat a magatartásformákat, amelyek a közjó előmozdítását szolgálják. Ezen attitűdök jelenléte nem csupán a közösségi értékek iránti fogékonyságot jelzi, hanem egyúttal annak a valószínűségét is növeli, hogy a fiatalok maguk is hajlandóak lennének aktív szerepet vállalni a közösségi és társadalmi folyamatokban. Nemzetközi kutatások is alátámasztják, hogy a középiskolás fiatalok demokratikus, proszociális és közösségorientált értékpreferenciái jelentősen hozzájárulnak a közéleti részvétel iránti nyitottság, a társadalmi felelősségvállalás és az aktív állampolgári magatartás kialakulásához.[39]

A fiatalok közösségi részvételhez való viszonyulásának vizsgálata releváns információkkal szolgálhat arra vonatkozóan, hogy milyen eszközökkel ösztönözhető hosszú távon társadalmi és közösségi aktivitásuk, valamint miként erősíthető elköteleződésük a közösségi élet iránt.

1. ábra: Milyen ember az, aki sokat tesz a közösségért?
(az adott kifejezést választók száma)

Forrás: Középiskolások közéleti aktivitása és demokráciaképe 2023, saját szerkesztés

39 Crocetti et al. 2012; Metzger et al. 2018; Stattin–Amnå 2022.

A kérdőívben szereplő kérdésre a középiskolás résztvevők hat megadott válaszopció közül jelölhették meg a számukra legmegfelelőbbet. Az eredmények arra utalnak, hogy a válaszadók értékrendjében kiemelt helyet foglalnak el azok a személyek, akik aktívan hozzájárulnak közösségük jólétéhez. Az 1. ábrán látható, hogy a válaszadók leggyakrabban „segítőkésznek" írták le az ilyen személyeket. Ez azt jelzi, hogy a közösségért végzett tevékenységek során a mások iránti támogató hozzáállás kiemelkedően fontosnak számít a megítélés szempontjából. Érdemes azonban kiemelni, hogy 91 fő a „célratörő" jelzőt választotta, amely a második leggyakoribb válasznak bizonyult, az „önzetlen" jelző előtt, amelyet 72 válaszadó tartott relevánsnak. Ez az eloszlás arra utal, hogy az altruista magatartás mellett a céltudatos, hatékony fellépés is jelentős értékként jelenik meg a közösségi cselekvések megítélésében. A „célratörő" jelző „segítőkész" és „önzetlen" közé ékelődése különösen érdekes dinamikát jelez, amely arra enged következtetni, hogy a közösségért végzett tevékenységek értékelésében egyszerre fontos az empátia, az önzetlenség és a céltudatos, eredményorientált hozzáállás. A legalacsonyabbra értékelt jelzők a karrierista (23 százalék), az álmodozó, naiv (17 százalék), valamint a stréber (12 százalék) voltak. Érdemes kiemelni a karrierista és a célratörő fogalmak közötti jelentésbeli különbséget, mivel a két kifejezés eltérő attitűdbeli és értékelő tartalommal bír. A célratörő az elvégzendő feladatra fókuszál, belső motivációja hajtja a kihívások leküzdésére, míg a karrierista számára saját érdekeinek az érvényesítése az első, céljait például a magasabb pozíció elérése motiválhatja.

Az értékpreferenciák és attitűdök vizsgálatában ki kell emelni a közösség szerepének megítélését a középiskolások körében. A fókuszcsoportos interjúk során az első két kérdés arra vonatkozott, miért csatlakoztak az adott csoporthoz, szervezethez, és miért maradtak, mi tartotta őket az adott közösségben. A válasz minden esetben a „közösség" volt. A közösség mellett a leggyakrabban elhangzott kifejezések a „befogadó közeg" és a „van egy hely" volt.

A közösségi életet nagyban befolyásolja az a hely, ahol az emberek találkoznak. A hely és a befogadó közeg nemcsak háttér, hanem meghatározó tényező minden közösségi aktivitás sikerében. Ha a légkör nyitott, barátságos, biztonságos, kényelmes, az odalátogatók bátrabban vesznek részt a közös programokban, szívesebben működnek együtt és

2. ábra: A közösség szerepe

Forrás: Középiskolások közéleti aktivitása és demokráciaképe 2023, saját szerkesztés

gondolkoznak közösen. A befogadó közegben mindenki érezheti, hogy számít a véleménye, és hogy elfogadják olyannak, amilyen. „Azért maradtam, mert hasonlóan gondolkozunk, mert sok dologról azonos a véleményünk. Mert itt nem kell megjátszanom magam.” Ha a helyszín és a közeg ösztönző, kialakul az összetartozás érzése, a közös munka, a közösen elért sikerek inspirálhatják a közösség tagjait új ötletek és kezdeményezések megvalósítására.

A városi kutatások eredményei már 2012-ben csökkenést mutattak ki a baráti kapcsolatok számában.[40] Ezt csak fokozta a világjárvány, amely alatt és amely következtében megfigyelhető volt a baráti kapcsolatok online térbe való visszahúzódása és ezzel párhuzamosan a személyes társas kapcsolatok jelentőségének felértékelődése. Nem lehet tehát azon csodálkozni, ha arra a kérdésre, hogy miért csatlakoztak az adott csoporthoz, a közösség, a közösségi érték fogalmazódott meg legmarkánsabban: „Hogy tartozunk valahova. Mert ez ma nagyon hiányzik a fiataloknak. Jó érzés tartozni egy közösséghez.” Campbell kiemeli a bizalom, a felelősségérzet és a közösséghez való tartozás érzésének fontosságát.[41] A bizalom kérdése visszaköszön a fókuszcsoportok véleményében: „Itt nem ítélnek el. Elfogadják a véleményem, hasonló-

40 Patyán–Huszti 2016.
41 Campbell 2019.

ak vagyunk, lehet nagyokat beszélgetni, és ha nem is értünk valamiben egyet, azt meg lehet beszélni, nem közösítenek ki." A közösség fontossága jelenik meg abban is, mivel lehet leginkább bevonni a kortársakat: „A közösséghez tartozás vágya, és találni valamit, amivel szívesen foglalkoznának. Könnyebb bevonni, ha érzi, hogy befogadják." „Persze, igazad van, de sokszor azért nehéz rávenni őket, hogy segítsenek, mert ha megemlítem, hogy akkor biztos, hogy számítunk rájuk, nem jönnek, mert felelősséget jelent, és azt nem vállalják."

Nagy[42] szerint az ifjúsági életszakaszokat felelősségvállalási határok különítik el. A magáért való felelősségvállalást felváltja a másokért való felelősségvállalás.[43] „Mit jelent a felelősség? Felelősségem magam felé van. Ha elvállaltam, megcsinálom. Nekem ezt jelenti a felelősség." Ez az életszakasz azonban nemcsak az egyéni fejlődésről szól, hanem a közösségről is, hogy a felelősség nemcsak az egyénre, magára, hanem másokra is kiterjed. „Én ezzel nem teljesen értek egyet. Persze, az én felelősségem is, hogy ha megígérek valamit, akkor teljesítsem is. Mert különben hogy nézzek a tükörbe? De felelősség azzal szemben is, akinek megígértem, akik számítanak rám. Szóval nemcsak magam felé követelmény."

Sokat jelent, ha érzik a középiskolások, hogy számít a véleményük, hogy számítanak rájuk a közösségben. Ezzel kialakul egyfajta felelősségérzet a közösség felé, és ez ösztönző lehet a közéleti szerepvállalás irányába.

A fókuszcsoport tagjai ugyanakkor kritikát is megfogalmaznak a kortársaikkal szemben: „A fiatalok csak nagyon kevés részét érdekli a közélet. Nehezen mozdíthatók a diákok." „Kellene aktiválni őket, de nincs ember, aki felkarolná a dolgokat." „Általában nehéz aktivizálni a fiatalokat, és csatlakozni rendezvényhez is nagyon nehéz. A saját bubiból nehéz kimozdítani, vagy legalább arrébb tolni a fiatalokat."

A közéleti részvétel mértéke és intenzitása többtényezős jelenség, amely szoros összefüggésben áll az adott személy céljaival, értékrendjével és élethelyzetével. A közéleti aktivitást befolyásolhatják olyan belső tényezők, mint az egyéni motivációk, attitűdök, identitás és kompetenciaérzet, de olyan külső körülmények is hathatnak rá, mint a tár-

42 Nagy 2007.
43 Uo.

sadalmi környezet, az intézményi lehetőségek, vagy a közösségi normák. Emellett a részvételnek lehetnek személyes indíttatásai, mint például az önmegvalósítás vagy érdekvédelem. A részvétel lehet társadalmi orientációjú, mint a közösségi felelősségvállalás, vagy a közjó iránti elköteleződés, illetve érzelmi és erkölcsi alapúak (empátia, igazságérzet, szolidaritás). Ezek a tényezők együttesen határozzák meg, hogy az egyén milyen formában és milyen intenzitással kapcsolódik be a közéleti folyamatokba. Visszautalva Ballard[44] motivációs modelljének négy fő kategóriájára, láthatjuk, hogy a fókuszcsoportos interjúk során mind a négyféle motivációt tetten lehetett érni.

A segítő identitás, azaz a személyes ügyekhez vagy problémákhoz kötődő motivációk csoportjába saját bevallásuk alapján az interactosok tartoznak („Jó érzéssel tölt el, hogy szükség van ránk”), és az aktív középiskolások („Szeretek pörögni, élvezni, hogy tudok tenni valamit a diákságért”).

Az instrumentális motivációs csoportba, ahol a közéleti részvétel valamilyen egyéni célhoz kapcsolódva jelenik meg, leginkább a diákönkormányzatok tagjai tartoznak, akik kiemelték, hogy azt a tudást, amelyet a diákönkormányzati munka során elsajátítanak, későbbi egyetemi, vagy felnőttkori karrierükben is hasznosítani tudják.

Az egyén személyes fejlődését és céljai megvalósulását szolgáló személyes ügy kategória, ahol a belső indíttatásból fakadó törekvések hozzájárulhatnak az egyéni értékrend érvényesítéséhez az interactosokhoz és az aktív középiskolásokhoz áll legközelebb: „Belelátunk a hátrányos helyzetű emberek életébe, és jó érzés, hogy tudunk segíteni.”

A gyenge motivációs kategória, amely azokat a helyzeteket foglalja magában, amikor az egyént más személyek vagy csoportok hívják, vonják be az állampolgári szerepvállalásba, a legjellemzőbb a Diákpolgármesteri Iroda tagjaira: „Rám írt valaki egy szülinapi bulin, hogy rengeteg feladat van, nem segítenék-e.” „Belerángattak. De a nyelvvizsgát is ennek köszönhetem!”

Természetesen a fiatalok közösségi szerepvállalásának mozgatórugói ennél összetettebbek, az élethelyzet, a társadalmi háttér és a belső késztetések szintén hatással vannak rájuk, és mindezek következtében gyakran több motivációs típus egyidejű jelenléte figyelhető meg egy-

44 Ballard 2014.

egy fiatal vagy csoport részvételi mintázatában.[45] Ballard kategóriái mellett ismét csak ki kell emelni a közösség szerepét és fontosságát. „A valahova tartozás. Az vonz, hogy eljöttem ismeretlenül, de az este végére befogadtak."

A kérdőív demokráciával foglalkozó blokkja arra irányult, hogy feltárja, a válaszadók szerint melyek a demokrácia legfőbb értékei. A kérdés a demokrácia négy klasszikus alapértéke, a szabadság, egyenlőség, igazságosság és tolerancia mellett egy ötödik elemet, a bátorságot is vizsgálta.

Az eredmények alapján a válaszadók körében a szabadság, az egyenlőség és az igazságosság egyaránt kiemelkedően fontos (57-57-57 százalék) demokratikus értékként jelent meg. Ezzel szemben a tolerancia és a bátorság kevésbé hangsúlyos szerepet kaptak a demokráciához kapcsolódó értékpreferenciák között. A toleranciát a válaszadók mindössze 26 százaléka, a bátorságot a megkérdezett diákok 25 százaléka tekinti a demokrácia szempontjából meghatározó értéknek.

A fókuszcsoportos interjúk során a demokrácia értékeit illetően eltérések mutatkoztak a csoportok között. A Diákpolgármesteri Iroda tagjai szerit a szabadság a legfontosabb: „A szabadság az a jog, ahol egy társadalomban mindent ki lehet nyilvánítani, de utána felelősséget is kell vállalni." Az interactosok, akik gyakorta szerveznek integrált programokat sérült és hátrányos helyzetű gyerekekkel, az egyenlőséget és az egyenlő bánásmódot emelték ki. A középiskolai diákönkormányzat tagjai szerint az igazság a legfőbb demokratikus érték.

A szabadság mint legfontosabb érték fontosságát erősítik meg a demokrácia legnagyobb előnyeire vonatkozó kérdésre adott válaszok. A kérdőív négy válaszlehetősége közül a válaszadók körében a szabadság a legfontosabb érték. Ezt a megkérdezettek 45 százaléka jelölte meg. Ezt követte az állampolgárok egyenlősége (41 százalék), az egyenlő és tisztességes igazságszolgáltatás (30 százalék), míg a felelős és stabil közigazgatás csupán 17 százalékos támogatottságot ért el.

A fókuszcsoportos beszélgetés során az aktív középiskolások az egyenlő és tisztességes igazságszolgáltatás fontosságát emelték ki, míg a Diákpolgármesteri Iroda tagjai megerősítették előző véleményüket: „A szabadság. Mert ha szabadság van, minden van."

45 Uo.

A demokrácia legnagyobb hibájaként a kérdőíves felmérés eredményei szerint a diákok 55 százaléka a korrupciót jelölte meg, amelyet a médiával való visszaélés követett (42 százalék). A fókuszcsoportos interjú során megfordult a sorrend, gyakorlatilag mindenki a médiával való visszaélést emelte ki: „Nagy a média felelőssége az állampolgárok egyenlőségében.” „Ahhoz, hogy felelősségteljesen tudjak szavazni, valid információkra van szükség.”. A válaszokban a korrupció a második helyre szorult.

Összegzés

Az állampolgári nevelés nem más, mint az attitűdök, készségek és tudás, tehát az állampolgári kompetenciák fejlesztésére irányuló tevékenység,[46] amelynek célja olyan állampolgárok nevelése, akik képesek vitázni, mérlegelni a különböző nézőpontokat, és felelősen részt venni a közéletben, mert ez az alapja a demokratikus társadalmak működésének.[47]

Az attitűdök alapvetően meghatározzák, hogy a fiatalok miként viszonyulnak a társadalomhoz, valamint azt is, hogy mennyiben tekintik saját részvételüket jelentőségteljesnek és hatékonynak. Pozitív attitűdök, mint például az érdeklődés, az intézményi bizalom és a politikai hatékonyságérzet jelenléte esetén nagyobb valószínűséggel alakul ki aktív állampolgári magatartás, míg negatív attitűdök, így az apátia, a cinizmus vagy a kiábrándultság inkább a passzív, szemlélődő szerep felé terelik a fiatalokat.

A fiatalok közéleti részvételének támogatása nemcsak a demokratikus értékek elsajátítását jelenti, elősegíti személyes fejlődésüket, társadalmi integrációjukat, valamint hosszú távú prevenciót is jelent. Az attitűdformálás révén a fiatalok nyitottabbá, tudatosabbá és empatikusabbá válnak. A közéletben való részvétel során szerzett élmények és kapcsolatok hozzájárulnak a kapcsolati tőke bővítéséhez. Azok a fiatalok, akik közéleti részvételük eredményeként részesei lehetnek a döntéshozatalnak, hangot adhatnak véleményüknek, kiállhatnak társai-

46 Kaposi 2019.
47 Gutmann 1999.

kért és önmagukért, kevésbé érzik magukat kirekesztettnek, így nemcsak hogy ritkábban fordulnak deviáns magatartási formák felé, de az is előfordul, hogy tudatosan fordulnak segítő, építő aktivitások felé, tudatosan vállalnak olyan feladatokat, amelyekkel segíthetik társaikat, közösségüket. „Az motivál, hogy számítanak rám. Lehet, hogy nem mindig tudunk segíteni, de legalább megpróbáljuk. Legalább addig is együtt vagyunk."

Irodalom

Allport, G. W. 1935: Attitudes. In Murchison, C. (szerk.). *Handbook of social psychology*. Worcester, MA, Clark University Press, 798–844

Ballard, P. J. 2014: What motivates youth civic involvement? *Journal of Adolescent Research*, 29. évfolyam, 4, 439–463. https://doi.org/10.1177/0743558413520224

Brander, P. – De Witte, L. – Ghanea, N. et al. 2012: *Compass: Manual for human rights education with young people*. Council of Europe Publishing, 458.

Barret, M. – Brunton-Smith, I. 2014: Political and Civic Engagement and Participation: Towards an Integrative Perspective. *Journal of Civil Society,* 10. évfolyam, 1, 5-28. https://doi.org/10.1080/17448689.2013.871911

Campbell, D. E. 2019: What social scientists have learned about civic education: A review of the literature. *Peabody Journal of Education*, 94. évfolyam, 1, 32–47. https://doi.org/10.1080/0161956X.2019.1553601

Crocetti, E. – Jahromi, P. – Meeus, W. 2012: Identity and civic engagement in adolescence. *Journal of Adolescence,* 35. évfolyam, 3, 521–532. https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2011.08.003

Council of Europe 2016: *Reference framework of competences for democratic culture*. Council of Europe Publishing.

Dewey, J. 1916: *Democracy and education*. New York, NY, Macmillan.

Easton, D. 1965: *A systems analysis of political life*. Wiley.

Ehrlich, T. (szerk.) 2000: *Civic responsibility and higher education*. Oryx Press.

Facione, P. A. 2015: *Critical thinking: What it is and why it counts.* Millbrae, CA, Measured Reasons.

Gáti, A. 2010: *Aktív állampolgárság Magyarországon nemzetközi összehasonlításban: Másodelemzés nemzetközi adatbázisok és szakirodalom alapján*. TÁRKITUDOK Kutatás.

Gutmann, A. 1999: *Democratic education* (átdolgozott kiadás). Princeton, NJ, Princeton University Press.

Heywood, A. 2024: *Politics* (6. kiadás). Bloomsbury Academic.

Holle, A. – Ványi, É. 2022: Helyzetkép a hazai iskolai állampolgári nevelésről: Kontextus, kudarcok, kutatási irányok és kihívások. *Politikatudományi Szemle,* 31. évfolyam, 3, 7–33. https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2022.3.7

Hoskins, B. L. – Mascherini, M. 2009: Measuring active citizenship through the development of a composite indicator. *Social Indicators Research*, 90, 459–488. https://doi.org/10.1007/s11205-008-9271-2

Ichilov, O. – Nave, N. 1981: “The Good Citizen” as viewed by Israeli adolescents. *Comparative Politics,* 13. évfolyam, 3, 361–376. https://doi.org/10.2307/421903

Jakab, G. 2022: Demokrácia demokraták nélkül? Oktatási reform és állampolgári nevelés. In Kozma, T. (szerk.) *Oktatás és társadalom, új sorozat (10).* Budapest, HERA és Gondolat Kiadó, 162.

Kaposi, J. 2019: A demokráciára nevelés aktuális kérdései. In SzőkeMilinte, E. (szerk.) *Pedagógiai mozaik*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 84–99.

Lasswell, H. D. 1936: *Politics: Who gets what, when, how.* McGraw-Hill.

Levine, P. 2013: *We are the ones we have been waiting for: The promise of civic renewal in America.* Oxford University Press.

Merriam-Webster 1980: *Webster's new collegiate dictionary.* Merriam-Webster, 883.

Metzger, A. – Alvis, L. M. – Oosterhoff, B. – Babskie, E. – Syvertsen, A. – Wray-Lake, L. 2018: The intersection of emotional and sociocognitive competencies with civic engagement in middle childhood and adolescence. *Journal of Youth and Adolescence,* 47. évfolyam, 8, 1663–1683. 10.1007/s10964-018-0842-5

Niemi, R. G. – Hepburn, M. A. 1995: The rebirth of political socialization. *Perspectives on Political Science*, 24. évfolyam, 1, 7–16. https://doi.org/10.1080/10457097.1995.9941860

Oross, D. – Szabó, A. 2019: *A politika és a magyar fiatalok*. Budapest, Noran Libro Kiadó.

Patyán, L. – Huszti, É. 2016: Közéleti aktivitás, helyi közösségről alkotott vélekedések és intergenerációs kapcsolatok a nyíregyházi ifjúság körében. *Acta Medicinae et Sociologica,* 7, 197–210.

Price-Mitchell, M. 2015: *Tomorrow's change makers: Reclaiming the power of citizenship for a new generation.* Bainbridge Island, WA, Eagle Harbor Publishing.

Putnam, R. D. 2000: *Bowling alone: The collapse and revival of American community.* Simon & Schuster.

Schnaudt, C. – Van Deth, J. W. – Zorell, C. – Theocharis, Y. 2024: Revisiting norms of citizenship in times of democratic change. *Political Studies,* 44. évfolyam, 3, 557–578. https://doi.org/10.1177/02633957211031799

Schugurensky, D. – Myers, J. P. 2003: Citizenship education: Theory, research and practice. *Encounters on Education*, 4. Ontario Institute for Studies in Education, University of Toronto (OISE/UT), 1–10.

Scorza, J. 2011: Civic education. In Kurian G. T. (szerk.) *The encyclopedia of political science.* CQ Press.

Stattin, H. – Amnå, E. 2022: Basic values transform political interest into diverse political values, attitudes and behaviors. *Journal of Youth and Adolescence,* 51, 2205–2218. https://doi.org/10.1007/s10964-022-01654-w

Villalobos, C. – Morel, M. J. – Treviño, E. 2021: What is a “good citizen”? A systematic literature review. In Fraillon, B. Z. J. – Schulz, W. – Ainley, J. (szerk.) *Good citizenship for the next generation.* Springer, 13–32. https://doi.org/10.1007/978-3-030-75746-5_2

Warren, R. L. 1956: Toward a Reformulation of Community Theory. *Human Organization*, 15. évfolyam, 2, 8–11. https://doi.org/10.17730/humo.15.2.4257q4v26r687124

Westheimer, J. – Kahne, J. 2004: What kind of citizen? The politics of educating for democracy. *American Educational Research Journal*, 41. évfolyam, 2, 237–269. https://doi.org/10.3102/00028312041002237

Internetes források

Bacian, I. – Huemer, M.-A. 2023. november: *Citizenship education in national curricula: Implementation in action* [Briefing]. European Parliamentary Research Service (EPRS), Ex-Post Evaluation Unit. PE 747.459. European Parliament. https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2023)747459 (letöltve: 2026. 01. 30.)

Council of the European Union 2018: *Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning*. Official Journal of the European Union, C189, 1–13. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01) (letöltve: 2026. 01. 30.)

Democracy Barometer: Democracy Barometer. *democracybarometer.org*. https://democracybarometer.org/ (letöltve: 2026. 01. 30.)

European Commission/EACEA/Eurydice 2017: *Citizenship education at school in Europe – 2017*. Publications Office of the European Union. https://doi.org/10.2797/536166

Kerr, D. 2008: Hatást gyakorolni a világra. *Új pedagógiai szemle,* 2008. november-december. https://ofi.oh.gov.hu/en/david-kerr-hatast-gyakorolni-vilagra (letöltve: 2026. 01. 30.)

Nagy, Á. 2007: Az ifjúságügy története Magyarországon. In *Ifjúságsegítés: Probléma vagy lehetőség az ifjúság?* 199–223. https://acta.bibl.u-szeged.hu/67719/ (letöltve: 2026. 01. 30.)

UNESCO 2015: *Global citizenship and peace education*. https://www.unesco.org/en/global-citizenship-peace-education/need-know (letöltve: 2026. 01. 30.)

Winthrop, R. 2020: The need for civic education in 21st century schools. *Brookings Policy 2020*. https://www.brookings.edu/articles/the-need-for-civic-education-in-21st-century-schools/ (letöltve: 2026. 01. 30.)